

УДК 371.218

О.М. Коберник

ПРОЕКТУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ШКОЛЯРА В СИСТЕМІ РОБОТИ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА

Проблема підготовки молоді до свідомого вибору професії - не нова для нашого суспільства, але вона дуже актуальна нині і збереже цю актуальність у майбутньому. Неминущий характер її актуальності зумовлений тим, що необхідність поділу суспільної праці не може бути знищена. Відмиратимуть одні способи поділу праці, народжуватимуться інші. Є й будуть індивідуальні особливості людей, які мають бути враховані під час розподілу людей за різними видами виробничої та іншої діяльності, узгоджуватимуть при цьому інтереси суспільства і кожної особи. Це - проблема соціальна, економічна і водночас психологічна й педагогічна. Від правильного її розв'язання залежить забезпечення всіх ділянок суспільного виробництва робочою силою, раціональне відтворення й використання трудових ресурсів, піднесення продуктивності праці. Йдеться про те, щоб кожна людина була задоволена обраною професією, любила її, творчо ставилася до неї, відчувала радість праці, мала б можливість виявляти й розвивати свої сили, щоб праця, на благо суспільства стала джерелом її особистого щастя.

Підготувати учнів до свідомого вибору професії допомагає система професійного самовизначення, яка має своїм завданням в тісному зв'язку з усім навчально-виховним процесом виховати в них позитивне ставлення до суспільної праці й почуття обов'язку перед суспільством; ознайомити з певним колом провідних професій та сформувати професійні інтереси. Треба також вивчати психологічні особливості кожного з учнів, зокрема їх здібності та схильності й інші психофізичні характеристики, щоб мати змогу дати пораду

кожному у виборі сфери діяльності чи конкретної професії.

Особливо важливим є завдання професійного становлення старшокласників, переважна більшість яких після закінчення школи включатиметься в суспільну працю безпосередньо, або після закінчення вищих навчальних закладів, технічних училищ чи курсів.

Реформування системи освіти в Україні на засадах гуманістичної особистісно орієнтованої парадигми зумовлюють необхідність удосконалення підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. Це передусім передбачає оновлення мети і змісту професійної орієнтації старшокласників, переорієнтацію традиційних форм і методів її організації в старшій школі у напрямі професійного становлення особистості, самопізнання, самооцінки й самовдосконалення.

Сучасними дослідниками проблем шкільної профорієнтації, а саме Д.Закатнов, С.Крягжде, В.Маркіна, Є.Павлютенков, В.Сидоренко, В.Синявський, М.Тименко, Б.Федоришин, С.Чистякова, М.Янцур це питання розглядається в безпосередньому взаємозв'язку з внутрішніми механізмами (самопізнання, самооцінка, самовдосконалення) активізації професійного самовизначення особистості, які складають основу входження молоді людини в певне професійне середовище.

Доведення вченими ефективності запровадження в освітню практику особистісно зорієнтованого підходу актуалізували також нові дослідження у професійній орієнтації учнівської молоді, їх загальною характеристикою є домінування не профорієнтаційних завдань, які мають вирішуватися педагогами у навчально-виховному процесі, а дослідження вікових особливостей професійного самовизначення учнів, виявлення яких дозволить значно активізувати цей процес. При цьому напрями активізації професійного самовизначення особистості, на думку сучасних вчених, повинні лежати в площині створення відповідних педагогічних ситуацій у яких відбувається актуалізація основних механізмів (самооцінки, самовдосконалення, самоактуалізація) особистісного саморозвитку людини.

З поміж інших напрямів модернізації традиційного змісту, форм та

методів професійної орієнтації учнівської молоді продуктивним видається запровадження у навчально-виховний процес методики психолого-педагогічного проектування особистісного професійного становлення старшокласників.

Запровадження у навчально-виховний процес методики психолого-педагогічного проектування профорієнтаційної роботи класного керівника є динамічною виховною стратегією активізації діяльності особистості, яка враховує розвиток сучасного школяра (ідеали, цінності, переконання, мотиви) та зростання вимог професійного середовища до майбутнього професіонала.

Традиційно організований профорієнтаційний процес, у якому особистість учня постає лише об'єктом організованого впливу, а виховна діяльність складалася з набору стандартних заходів інформаційного змісту в сучасних умовах не забезпечує повною мірою можливості для професійного самовдосконалення особистості, реалізації її актуальних і потенційних можливостей особистісного зростання.

Вперше у вітчизняній педагогіці актуальність проблеми проектування особистості як об'єкта педагогічної діяльності була визначена А.Макаренком. Критикуючи широке використання тестів у навчально-виховному процесі школи відомий педагог відзначав: „... коли людину вивчили, з'ясували і написали, що в неї воля - А, емоції - Б, інстинкт - В, тоді що робити з цими величинами ніхто не знає" [7, 79].

Вихід з означеної вище педагогічної ситуації А.Макаренко вбачав у модернізації виховної діяльності педагогів. Він стверджував, що у вихованні вони повинні вміти проектувати особистість дитини, а цього можна досягти лише на основі глибокого вивчення її індивідуальних особливостей і якостей, встановлення рівня розвитку. Тому, на його думку, „... добре в людині завжди доводиться проектувати і педагог зобов'язаний це робити" [7, 134].

Ідея проектування особистості дитини висвітлена і в працях В.Сухомлинського. Педагогіка, на його думку, має набути функції проектуючої науки. Така наука повинна ґрунтуватися на психологічних знаннях, а не на емпіричних узагальненнях. У досягненні цілей виховання, навчання і розвитку особистості педагогові потрібно використовувати цілепокладання,

моделювання, розвиваючі технології. Відомий педагог і вчений стверджував: „... проектування і творення людини, здатної стати активною силою суспільного розвитку сьогодні і в майбутньому - це найважливіше завдання школи і кожного педагога зокрема" [9, 408].

Використання методики психолого-педагогічного проектування професійного саморозвитку у профорієнтаційній роботі з учнівською молоддю вперше запропоновано відомим дослідником у психології праці К.Платоновим. На його думку є лише три шляхи формування особистості: стихійний, цілеспрямований і самоформування.

Згідно його позиції, стихійне формування особистості - це формування її під впливом випадкових зовнішніх факторів. Вплив випадкових факторів неминучий. Тому запрограмувати всі стихійні впливи на особистість і забезпечити домінування одного з них практично неможливо навіть в умовах експерименту. До стихійних впливів він відносить вулицю, однокласників, близьке соціальне оточення, випадкові книги, засоби масових комунікацій тощо.

Цілеспрямоване формування особистості він визначає як формування її за заздалегідь розробленим проектом. Такий проект запроваджується у навчально-виховний процес за допомогою відповідного змісту, методів і прийомів впливу на особистість. Метою реалізації проекту повинна бути модель. Цілеспрямоване формування особистості зазвичай масове і, як правило, шаблонне. За таких умов, і до цього потрібно прагнути, воно повинно бути індивідуальним, в основі якого лежить особистісний підхід. При цьому результатом цілеспрямованого виховання, на його думку, є готовність особистості до певної діяльності. Результати діагностики рівня готовності особистості до виконання певної діяльності повинні нести, в першу чергу, прогностичну функцію. Прогнозування має містити загальне, актуальне і потенційне професійного майбутнього особистості.

Наступний етап проектування професійного становлення особистості К.Платонов пов'язує з поняттям саморегулювання. Сутність саморегулювання, в широкому його розумінні, полягає в узгодженні особистістю будь-чого відповідно до чогось, заданого ззовні. Для вирішення такої суперечності

недостатньо навчання, тренування і вправ, які складають основу цілеспрямованого виховання. Це лише підґрунтя для дій. Готовність до діяльності, підкріплена визначеною спрямованістю особистості, виявляється у її вчинках і визначає зміст саморегуляції людини. Тому домінуючим напрямом формування особистості в цілому та, особливо, на завершальних етапах проектування становлення професіонала має бути спрямованість особистості. Результатом такого психолого-педагогічного проектування професійного розвитку особистості є її моральні якості [8, 232 - 237].

Проект виховного процесу в загальноосвітній школі розглядається нами з позицій педагогічної взаємодії, як обґрунтування загальної програми спільної діяльності вихователя й вихованців. У наших дослідженнях розроблена система психолого-педагогічного проектування, технологія здійснення якого містить в собі кілька складових: підготовчу роботу вихователів, розробку педагогами проекту та його погодження з керівництвом, контроль керівництва за якістю реалізації проекту [5].

Отже, психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками - складна, багаторівнева ієрархічна система, що поєднує в собі три підсистеми:

соціальне проектування, яке передбачає узгодження змісту профорієнтаційної роботи з сучасними вимогами суспільства;

- психолого-педагогічне проектування, яке розробляється загалом для навчального закладу або класу, складовими якого є проекти всіх учасників навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи;

- особистісне проектування, в основі якого лежить проект професійного зростання особистості в межах актуального та потенційного майбутнього.

Визначення та обґрунтування методики проектування профорієнтаційної роботи розпочинається з визначення мети та конкретизації головних завдань її реалізації. Це перший і найголовніший етап будь-якої педагогічної діяльності. Розуміння мети та завдань виховання дає педагогу можливість визначити наперед свою діяльність і діяльність вихованців, обґрунтувати зміст та найкращі умови і способи розв'язання конкретних практичних

виховних задач.

Отже домінуючою і визначальною складовою будь-якого проектування є визначення мети проекту, як передбачуваного майбутнього стану розвитку об'єкту, якого маємо досягти або до якого прагнемо. Визначення мети ґрунтується на певних припущеннях (гіпотезах) і конкретизується в задачах, її досягнення передбачає задоволення вимог або ж попиту соціального середовища до кількості та якості певного об'єкту (явища, ресурсів, професіоналізму особистості тощо). Сформульована мета дозволяє обґрунтувати актуальні характеристики та визначити потенціальні можливості удосконалення об'єкту проектування. Дослідження сутності об'єкта проекту та його відповідності соціальному замовленню конкретизується у предметі проектування, в якому сфокусований його зміст. Останній, в свою чергу, спрямовує пошук засобів його реалізації у певному процесі.

За змістовними складовими головна мета виховання конкретизується в завданнях і основних принципах концепції професійної орієнтації населення. В ній професійна орієнтація визначена як комплексна, науково обґрунтована система форм, методів і засобів впливу на особу з метою активізації її професійного самовизначення на основі врахування особистісних характеристик кожного індивідуума та потреб ринку праці. Вона спрямована на досягнення збалансованості між професійними інтересами і можливостями людини та потребами суспільства в конкретних видах професійної діяльності.

Профорієнтаційна робота сприяє цілеспрямованому розвитку здібностей і талантів людини, зростанню її професіоналізму, працездатності, збереження здоров'я і виступає одним з найважливіших елементів державної політики в сфері соціального захисту та зайнятості населення.

Головною метою профорієнтаційної роботи є сприяння специфічними методами посиленню конкурентоспроможності працівника на ринку праці та досягнення ефективної зайнятості населення [6].

Загальні завдання професійної орієнтації є змістовою конкретизацією більш ширшого поняття - мети виховання і одночасно виявляється необхідною її умовою. Загальні завдання вказують на необхідні інтегральні

властивості особистості (конкурентоспроможність працівника на ринку праці) в сучасних умовах.

Особливі завдання професійної орієнтації - наступний рівень змістової конкретизації мети виховання. Ці завдання конкретизують процедуру та сутність формування в учнів певних властивостей особистості (професійне самовизначення учнів), з урахуванням типу навчально-виховного закладу, регіональних особливостей, соціокультурного та природного середовища тощо. Особливі завдання професійної орієнтації видаються досить неоднорідними. В цілому вони визначаються специфікою профорієнтаційної роботи в сім'ї, дитячих дошкільних закладах, загальноосвітніх школах, позашкільних установах, вищих навчальних закладах тощо.

Конкретні завдання професійної орієнтації визначаються для певної школи або класу з урахуванням особливостей педагогічної ситуації, суб'єктів взаємодії, результатів психолого-педагогічної діагностики та інших чинників.

Тому, на нашу думку, конкретні профорієнтаційні завдання в школі перетворюються у виховні задачі, які визначаються і обґрунтовуються суб'єктами профорієнтаційного впливу у реальному виховному процесі. До них належать:

- управлінські кадри загальноосвітньої школи (директор та його заступники);
- вчителі-предметники, класні керівники, шкільний психолог, соціальний педагог, керівники гуртків тощо.

Також конкретизуються профорієнтаційні задачі стосовно віку учнів: молодші школярі, учні середнього шкільного віку, старшокласники. В часовому просторі задачі можуть бути визначені на півріччя, рік та на інші терміни, залежно від їх складності.

Отже, формулювання мети і завдань є першим етапом проектування профорієнтаційної діяльності. Це вирішальний та надзвичайно складний крок у педагогічній діяльності. Адже виокремлення актуальних завдань особистісного розвитку дитини дозволить вчасно та адекватно створити відповідні педагогічні умови для самодіяльності школяра.

Локальними компонентами, при вертикальному розгляді проектування виховної діяльності, наприклад з старшокласниками, згідно розробленої нами системи проектування, є три підмодулі:

- проектування виховних заходів, спрямованих на формування в учнів старших класів образу „Я”;
- проектування виховних заходів, спрямованих на формування у старшокласників образу „Я у світі професій”;
- проектування виховних заходів, спрямованих на активізацію невикористаних ресурсів та наявних резервів професійного самовдосконалення.

Наступним етапом виховної взаємодії при вертикальному розгляді методики проектування є психолого-педагогічна діагностика та комплексний аналіз педагогічної ситуації, її результати використовуються для проектування виховної роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу.

Психолого-педагогічний проект профорієнтаційної роботи класного керівника пропонується нами здійснювати впродовж року. Він повинен мати чотири послідовних етапів:

- 1) підготовчий етап;
- 2) розробка проекту;
- 2) реалізація проекту;
- 3) контроль за якістю виконання проекту.

На першому, підготовчому, етапі з'ясовуються часові та методичні можливості реалізації методики психолого-педагогічного проектування профорієнтаційних заходів у виховній роботі класного керівника учнів старшої школи.

Вирішення завдань цього етапу лежить в площині річного планування виховної роботи класу та його погодження із загальношкільним планом. До початку здійснення цього етапу розподіляються години виховної роботи класного керівника на дві групи: загальношкільні та класні. До загальношкільних заходів потрібно віднести інформаційні профорієнтаційні заходи (тематичні лекції, зустрічі зі спеціалістами, профорієнтаційні виставки) для всіх класів старшої школи і запропонувати керівництву навчального

закладу включити їх в річний план виховної роботи школи.

Методичні аспекти реалізації методики психолого-педагогічного проектування профорієнтаційних заходів у виховній роботі класного керівника учнів старшої школи на цьому етапі вирішуються шляхом попереднього відбору необхідної літератури з питань профорієнтаційної роботи та діагностичних методик дослідження особистості старшокласника. Ще до проведення формуючої роботи класному керівникові потрібно ознайомитися з методикою проектування профорієнтації та уточнити окремі її процедурні моменти на засіданнях методичної ради.

Етап розробки проекту. Цей етап містить у собі два підетапи. Спершу потрібно систематизувати початкові результати дослідження потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників, а потім здійснити підбір форм та методів профорієнтаційної роботи класного керівника. До цієї роботи залучаються шкільний психолог, соціальний працівник, лікар та вчитель фізкультури. Проведення діагностики рівня розвитку особистості проводиться за показниками фізичного, соціального, інтелектуального та духовного розвитку.

Здійснена діагностична робота потребує узагальнення отриманих результатів. Для цього використовується графоаналітична модель професійного самовизначення школяра. Систематизація отриманих результатів дослідження, компонентів структури досліджуваного новоутворення особистості фіксується у загальній таблиці для всього класу.

Диференціація учнів на три групи дозволяє підібрати форми та методи профорієнтаційної роботи, які змогли б забезпечити зростання складових структури потенціалу досліджуваного новоутворення особистості. Під час відбору профорієнтаційних форм та методів спочатку розподіляють їх за необхідною кількістю учасників, які будуть залучені до профорієнтаційної роботи, а потім за напрямом роботи. Результати заносяться до зведеної таблиці всього класу. Залежно від тактичних завдань та результатів діагностики сформованості у старшокласників потенціалу професійного самовдосконалення профорієнтаційні заходи розподіляються на перше

та друге півріччя навчального року. Узагальнені результати систематизації профорієнтаційної роботи класного керівника фіксуються у зведеній таблиці плану виховної роботи класного керівника, який затверджується адміністрацією навчального закладу.

Етап реалізації психолого-педагогічного проекту. Третій етап проектування профорієнтаційної роботи відбувається безпосередньо в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Перед початком навчального року погоджуються всі організаційні питання з адміністрацією школи, обговорюються можливості включення пропозицій до генерального плану організації виховного процесу в школі та затверджується річний план виховної роботи класного керівника. Реалізація розробленого проекту триває впродовж одного навчального року, в кінці якого проводиться ще один раз діагностична процедура. Отримані в такий спосіб результати дають можливість розробити новий проект профорієнтаційної роботи зі старшокласниками на наступний рік.

Етап контролю за якістю проект. Впродовж цього етапу підводяться підсумки проведеної виховної роботи, аналізується його вплив на сформованість професійного самовизначення школярів, результати обговорюються на засіданні методичної ради класних керівників й розробляються організаційні засади для наступного проекту.

Найдоцільнішими формами та методами, які можуть використовуватися класним керівником у психолого-педагогічному проектуванні профорієнтаційної роботи, яка спрямована на формування у старшокласників професійного самовизначення є: диспути, вечори, вікторини, дискусійні клуби, круглі столи (за участю батьків, представників сучасних професій), зустрічі з професіоналами, творчі проекти, міні-твори, твори-роздуми, дослідницька робота, інтерв'ю, лекторії, усні журнали, виставки, щоденники саморозвитку, аналіз професійних ситуацій, ігри (ділові, рольові, імітаційні), інформаційні трибуни, прес-конференції, тематичні читання, тематична класна газета.

Для зручності психолого-педагогічного проектування виховної роботи

класного керівника форми профорієнтаційної роботи можна розподілити: за тривалістю (разові, короткострокові, середньотривалі, довготривалі), за кількістю учасників (індивідуальні, групові, колективні), за напрямом допомоги (учні, батьки, вчителі), за характером допомоги (інформаційні, діагностичні, формуючі).

Залежно від кількості учнів організаційні форми профорієнтаційної роботи поділяються також на індивідуальні, групові та колективні.

Індивідуальна форма профорієнтаційної роботи - це глибоке й комплексне вивчення особистості (інтересів, нахилів, стану здоров'я та фізичного розвитку, уваги, пам'яті, мислення) з метою виявлення її індивідуальності та неповторності і формування на цій основі готовності до професійного самовизначення. Доброзичливість, наявність раніше підготовленої достатньої діагностичної інформації про школяра та відповідного довідкового матеріалу - умови, які позитивно впливають на ефективність означеної форми роботи.

Групова форма роботи - це взаємодія профорієнтатора та певної групи учнів. Група - обмежена в розмірах спільність людей, які виділені з соціального цілого на основі певних ознак. Кількість, структура та склад групи визначаються метою та завданнями діяльності, для якої вона створена. Такі групи організуються для впливу в системі міжособистісних стосунків з метою розвитку соціально-психологічної компетентності, навичок спілкування та взаємодії. Ці групи середньотривалі (від кількох днів до кількох місяців) і діяльність у них ненормована та нерегламентована. Головний метод роботи в групі - вільна дискусія без попередньо прийнятого плану у поєднанні з ігровими методами. Обговорення питань будуються відповідно до принципу „тут і зараз", тобто аналізуються проблеми безпосередніх учасників групової динаміки. Досить висока активність старшокласників у роботі групи дозволяє вирішувати складні проблеми професійного самовизначення (формування адекватної самооцінки, ціннісних орієнтирів тощо).

Колективна форма профорієнтаційної роботи передбачає й використовується для проведення заходів (анкетування, розповідь, лекція), у

яких приймає значна кількість школярів.

При цьому вирішуються такі профорієнтаційні завдання: повідомлення профорієнтаційної інформації (професійне інформування); виховання у школярів відповідального і активного ставлення до свідомого і самостійного вибору майбутньої професії; розвиток пізнавальної активності, ініціативності, самостійності, творчості, спостережливості; стимулювання особистості до самоосвіти, самооцінки, самопізнання та самовдосконалення; формування необхідних в майбутньому професійно важливих якостей особистості, вірного розуміння сутності професійного самовизначення та мотивів вибору професії.

Найбільш доцільними є такі теми для обговорення із старшокласниками: „Професійне самовизначення і життєвий вибір особистості“, „Що Я робитиму через 5, 10, 20 років“, „Що я можу?“, „Що я хочу“, „Що зараз потрібно“, „Що я повинен?“, „Моє дерево бажань“, „Я і світ“, „Я серед людей“, „Хто Я“, „Я і світ професій“, „Я і вибір професії“, „Я і моє здоров'я“, „Я пізнаю себе“, „Мій характер“, „Мої бажання“, „Моя позиція“, „Моє життєве кредо“, „Мій вибір“, „Мій життєвий шлях“, „Моя програма на майбутнє“, „Моя життєва стратегія“, „Як досягти життєвого успіху“, „Кроки до професійного успіху“ „Моя життєва програма“, „Мій професійний проект“, „Моя програма самовдосконалення“.

Отже, проектування особистісного професійного становлення школяра, яке є динамічною виховною стратегією активізації діяльності особистості, що враховує розвиток сучасного школяра (ідеали, цінності, переконання, мотиви) та зростання вимог професійного середовища до майбутнього професіонала, забезпечує переорієнтацію традиційних форм і методів професійного самовизначення школярів у напрямі професійного становлення особистості, самопізнання, самооцінки й самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід: Теоретико-технологічні засади. - К.: Либідь, 2003. - Кн. 1. - 280 с.
2. Вітківська О.І. Професійне самовизначення як життєва проблема

особистості //Педагогіка і психологія. - 1998. - № 3. - С. 171 - 179.

3. Закатнов Д.О., Капустіна О.В. Професійне самовизначення старшокласників. - К.: КНЕУ, 2003. - 96 с.
4. Захаров Н.Н., Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация школьников. - М.: Просвещение, 1989. - 192 с.
5. Коберник О.М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі. - К.: Наук, світ, 2001. - 182 с.
6. Концепція державної системи професійної орієнтації населення. /Схвалена Постановою № 48 Кабінету Міністрів України від 27 січня 1994 року//Людина і праця. - 1994. - № 4. - С. 22 - 29.
7. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу: Твори в 7 томах. - К.: Рад. школа, 1954. - Т.5. - 382 с.
8. Платонов К.К. Вопросы психологии труда (2-е изд. доп). - М.: Медицина, 1970.-264с.
9. Сухомлинський В.О. Народження громадянина: Вибр. твори в 5 томах. - К.: Рад. школа, 1976. - Т.3. - С. 322 - 338.

У статті розкриваються теоретичні та прикладні основи психолого-педагогічного проектування профорієнтаційної діяльності класного керівника як інноваційної технології професійного становлення особистості школяра.

В статье рассматриваются теоретические и практические основы психолого-педагогического проектирования профориентационной деятельности классного руководителя как инновационной технологии профессионального становления личности учащегося.